

Det nationella arbetet med tillämpningen
av Unescos konvention om tryggande av
det immateriella kulturarvet

2016

Innehåll

Förord	3
1. Sammanfattning	4
2. Bakgrund	6
Regeringsuppdraget.....	6
Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet.....	6
Implementering av konventionen i Sverige.....	9
3. Hur har arbetet fortskridit?	12
Samverkansformer, organisation och ansvarsfördelning.....	12
Urfolket samerna och de nationella minoriteterna	14
NGO:er	15
Förteckningsarbetet.....	15
Kunskaps spridning.....	16
Internationell samverkan	17
4. Hur kan arbetet utvecklas?	18
Möjligheter och utmaningar	18
Utveckling genom nationell samverkan.....	19
Utveckling genom internationellt arbete.....	21
Utveckling genom att skapa nya förutsättningar	23
Utveckling genom tydliga uppdrag	25
Utveckling genom fokus på hållbar utveckling och att sätta kulturarvet i rörelse.....	26
5. Slutord	27

Förord

Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet är fortfarande en ung konvention. Som 134:e land ratificerade Sverige konventionen den 26 januari 2011. Institutet för språk och folkminnen har under hela processen inför och efter ratificeringen haft en aktiv roll i arbetet med konventionen. Under våren 2016 har institutet haft regeringens uppdrag att redovisa och bedöma hur det nationella arbetet med tillämpningen av konventionen fortlöper samt bedöma hur arbetet kan utvecklas framöver.

Arbetet med konventionen organiserades i samband med ratificeringen i s.k. noder med ansvar för konventionens olika delar och med institutet som samordnande myndighet. Strukturen är i dag relativt etablerad och utvecklingsarbetet löper med lite varierande intensitet i de olika noderna. Arbetet med den nationella förteckningen Levande traditioner på institutets webbplats drivs av institutet och noderna i samverkan. Flera väl utvecklade exempel på immateriella kulturarv finns förtecknade i databasen men mycket arbete återstår. Det finns ett tydligt behov av att ytterligare utveckla samarbetet med företrädare för landets nationella minoriteter och exempel från dessa grupper immateriella kulturarv saknas fortfarande i hög grad på förteckningen.

Utvecklingspotentialen i konventionsarbetet är dock stor och det finns ett omfattande intresse bland olika aktörer runt om i landet att fortsätta arbeta med att utveckla konventionens implementering. Genom att både arbeta internationellt och samverka nationellt kan vi ta flera steg framåt; genom tydligare uppdrag till berörda aktörer kan plattformen för det fortsatta arbetet stärkas och genom att ge ideella aktörer bättre förutsättningar att aktivt medverka i nätverk, möten och samtal kan vi få en större bredd i det fortsatta arbetet.

I denna rapport pekar vi på ett antal möjligheter att utveckla konventionsarbetet framöver. Under arbetet med redovisningen har institutet, i enlighet med uppdraget, inhämtat synpunkter från de s.k. nodmyndigheterna, från Sametinget och från övriga aktörer. Vi vill särskilt tacka för dessa synpunkter som värdefullt bidragit till utformningen av redovisningen.

Samordningsansvarig för institutets arbete med konventionen är arkivchef Annika Nordström som också, tillsammans med kommunikationsstrateg Ulrika Sjöberg, utformat redovisningen av detta regeringsuppdrag.

Uppsala i maj 2016

Ingrid Johansson Lind
Generaldirektör
Institutet för språk och folkminnen

1. Sammanfattning

År 2011 ratificerade Sveriges regering Unescos konvention om tryggande av det immateriella kulturarvet. Institutet för språk och folkminnen har nu regeringens uppdrag att redovisa hur det nationella arbetet med tillämpningen av konventionen fortlöper samt att bedöma hur arbetet kan utvecklas framöver. Institutet har i arbetet med redovisningen samrått med berörda aktörer och särskilt inhämtat synpunkter från Stiftelsen Nordiska museet, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Statens musikverk, Riksantikvarieämbetet och Sametinget.

I redovisningen ges inledningsvis en bakgrund med en sammanfattning av själva konventionen och sedan presenteras hur implementeringen av konventionen hittills har genomförts i Sverige.

I nästa avsnitt beskrivs hur arbetet med konventionen har utvecklats och fördjupats i linje med de förslag och slutsatser som lämnades till regeringen år 2014 genom rapporten *Levande traditioner – slutrapport om tillämpningen av Unescos konvention om tryggande av det immateriella kulturarvet i Sverige*. Här förklaras organisationen och hur institutet som samverkande myndighet, noderna, de nationella minoriteterna inklusive urfolket samerna och ideella aktörer har arbetat med konventionen. Arbetet har främst inriktats mot att sprida kunskap om konventionen, engagera och samordna alla olika aktörer, arbeta med konventionen i internationella sammanhang, bygga ett nordiskt nätverk, lansera en förteckning över immateriella kulturarv i Sverige och genomföra förteckningsarbetet i olika steg samt att göra konventionen känd bland allmänheten.

Det fjärde avsnittet fokuserar på olika möjligheter för konventionsarbetets utveckling framöver, genom nationell och internationell samverkan, genom nya förutsättningar, tydliga uppdrag och att sätta kulturarvet i rörelse. Här redovisas den potential som institutet i samstämmighet med berörda aktörer ser i konventionen och arbetet med densamma men också de utmaningar som samtliga menar ligger framför oss. I avsnittet förordas att arbetet med konventionen fortsatt fördelas på institutet som samordnande myndighet, fyra noder och en referensgrupp. Här beskrivs behovet av att utveckla och hitta nya samarbetsformer – särskilt i arbetet tillsammans med de nationella minoriteterna. Institutet menar också att samverkan mellan olika kulturarvskonventioner kan berika verksamheten. I det internationella arbetet med konventionen föreslås att institutet har ansvar för övergripande internationella kontakter, medan nodernas kontakter bör utvecklas inom ramen för deras olika domäner. Det påbörjade nordiska samarbetet kan stärka och utveckla konventionsarbetet och bör fokusera på en långsiktig strategi. Det svenska arbetet har koncentrerats på att bygga en nationell förteckning, som kan uppvisa en stor mångfald, till skillnad från framtida nomineringar till de internationella listorna. Vikten av en demokratisk arbetsprocess gäller även framtida internationella nomineringar.

För att kunna skapa goda förutsättningar för konventionen bör tydliga signaler ges till svenska kultur- och utbildningsinstitutioner och integrera ett bredare synsätt i svensk lagstiftning. Behov av insatser på utbildningsområdet framhålls och ett konkret förslag är att kulturarvsfrågor förs in i skolans läroplan. Vidare föreslås att de stödformer som Kulturrådet disponerar vidgas så att de omfattar immateriella kulturarv.

I avsnittet beskrivs också den koncensus som råder kring att uppdraget med konventionen behöver formaliseras, ansvar och roller definieras samt att förutsättningen för arbetet är beroende av att ekonomiska resurser tillförs. Under några av de utvecklingsområden som framställs i avsnitt fyra särredovisas en del av de synpunkter som inkommit från berörda aktörer gällande det framåtsyftande arbetet.

Avslutningsvis finns ett slutord där komplexiteten i förteckningsarbetet delvis belyses men där också visionen om förteckningen som en växande kunskapskälla om levande traditioner i vår tid presenteras. Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet är ännu en ung konvention och arbetet i Sverige bör vara öppet för förändringar. Institutet föreslår att arbetet utvärderas efter 2018. Därefter kan nya mål upprättas och eventuella justeringar av organisation och arbetssätt genomföras. Innan dess ska Sverige lämna sin första periodiska rapport till Unesco om de åtgärder som vidtagits på nationell nivå för tillämpningen av konventionen.

2. Bakgrund

Regeringsuppdraget

Institutet för språk och folkminnen ska redovisa och bedöma hur det nationella arbetet med tillämpningen av Unescos konvention om tryggheten av det immateriella kulturarvet fortlöper. Myndigheten ska även bedöma hur arbetet kan utvecklas framöver inom befintliga ekonomiska och organisatoriska ramar. Myndigheten ska särskilt redovisa hur minoriteter är delaktiga i arbetet. I uppdraget ingår att inhämta och redovisa synpunkter från Stiftelsen Nordiska museet, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Statens musikverk, Riksantikvarieämbetet och Sametinget. Inom ramen för uppdraget ska myndigheten även samråda med andra berörda aktörer. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Kulturdepartementet) senast den 16 maj 2016 (ur Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Institutet för språk och folkminnen). Denna rapport utgör redovisningen och de synpunkter som inkommit är inkorporerade i redovisningen. Under avsnitt fyra, som behandlar hur konventionsarbetet kan utvecklas, har dock vissa kommentarer särredovisats.

Unescos konvention om tryggheten av det immateriella kulturarvet

Konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) utarbetades efter beslut av Unescos generalkonferens 2003 och trädde i kraft 2006. Alltsedan konventionen började tillämpas har kunskapen om de immateriella kulturarven ökat. Konventionen ratificerades av Sverige 2011 och i maj 2016 har den antagits av 167 stater.

Definition

I konventionen definieras immateriella kulturarv som: ”sedvänjor, framställningar, uttryck, kunskap, färdigheter – liksom tillhörande tillvägagångssätt, ändamål, artefakter och kulturella miljöer – som lokalsamhällen, grupper och i vissa fall enskilda individer erkänner som en del av sitt kulturarv”. Kunskapen ska ha förts vidare ”från generation till generation” i samspel med omgivningen. Immateriella kulturarv är dock inte enbart nedärvda traditioner från det förflutna, de kan vara samtida och urbana. De uttryck som vi bär kan också praktiseras av andra, oavsett om det gäller våra nordiska grannar, människor på andra sidan jordklotet eller om de har anpassats till nya förhållanden i samband med migration. De immateriella kulturarv som omfattas av konventionen ska utgöra en del av människors gemenskap och identitet och främja ”respekten för kulturell mångfald och mänsklig kreativitet”. Endast immateriella kulturarv som är förenliga med mänskliga rättigheter och med de krav som ställs på ömsesidig respekt mellan olika

gemenskaper och på hållbar utveckling omfattas. Konventionen lägger vikten på vidareförande av ett levande bruk med betoning på utövande, utövare och arenor.

Syfte

Konventionen om tryggnad av det immateriella kulturarvet syftar till att

- a) trygga det immateriella kulturarvet
- b) säkerställa att berörda lokalsamhällets, grupper och enskilda personers immateriella kulturarv respekteras
- c) höja medvetandet på lokal, nationell och internationell nivå om det immateriella kulturarvets betydelse och säkerställa uppskattningen av det
- d) främja internationellt samarbete och bistånd.

Nationellt åtagande

Av konventionens artiklar är flertalet formulerade på ett sätt som möjliggör ett relativt fritt agerande när det gäller att genomföra konventionen i det egna landet. Vissa regler är dock tvingande och innefattar samtliga medlemsländer.

Enligt dessa ska varje konventionsstat

- vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa tryggnaden av det immateriella kulturarvet inom landet
- identifiera och definiera de olika delarna av det immateriella kulturarvet i samråd med lokalsamhällen, grupper och berörda icke-statliga organisationer
- upprätta en eller flera förteckningar över det immateriella kulturarvet
- kontinuerligt uppdatera de upprättade förteckningarna
- betala den avgift till fonden som kommittén har beslutat
- avge periodiska rapporter till kommittén om de åtgärder som vidtagits för att uppfylla konventionen.

Med tryggnad avses ”åtgärder som syftar till att säkerställa det immateriella kulturarvets fortbestånd, däribland identifiering, dokumentering, forskning, bevarande, skydd, främjande, förbättring, överföring, särskilt genom formell och icke-formell utbildning, samt förnyelse av de olika aspekterna av detta arv” (artikel 2.3).

Konventionsstaterna ska också sträva efter att

- a) bedriva en politik som syftar till att främja det immateriella kulturarvets funktion i samhället och införliva tryggnaden av detta arv i samhällsplaneringen
- b) utse eller inrätta ett eller flera behöriga organ för tryggnaden av det immateriella kulturarvet
- c) främja vetenskapliga, tekniska och konstnärliga undersökningar och forskningsmetoder
- d) vidta lämpliga rättsliga, tekniska, administrativa och ekonomiska åtgärder.

Nationella förteckningar och internationella listor

I konventionstexten fastslås att varje konventionsstat ska upprätta en eller flera förteckningar över de immateriella kulturarv som finns inom landets territorium. Samtidigt ger konventionen varje enskild part stor frihet att göra detta på ett sätt som är anpassat till den egna situationen. Ett medlemsland kan således välja att antingen skapa en övergripande förteckning eller flera mer avgränsade sådana.

Förteckningar ska enligt Unescos kriterier

- vara en återspeglning av ”levande” praxis och kunskap
- identifiera geografisk respektive demografisk utbredning
- innefatta konventionens domäner
- ge konsekvent information
- även finnas tillgängliga på engelska eller franska
- regelbundet uppdateras.

Medlemsländerna har sedan möjlighet att nominera, dels till listan över immateriella kulturarv som har behov av omedelbart tryggnad (The List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding), vilken riktar sig mot specifikt hotade kulturarv, dels till den representativa listan över mänsklighetens immateriella kulturarv (The Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity). Den har en mer allmängiltig inriktning och som mål att återspegla det immateriella kulturarvets mångfald och väcka insikt om dess unika värde. Därutöver finns ett register över goda metodiska exempel (The Register of Best Safeguarding Practices). En grundregel är att inget kan nomineras till de två listorna utan att först finnas med på en nationell förteckning. Arbetet med att upprätta förteckningar är därför grundläggande för det fortsatta arbetet med konventionen.

Civilsamhällets deltagande i konventionsarbetet

Ideella organisationer, experter, kunskapscentra och forskningsinstitut spelar en avgörande roll när det gäller tryggnaden av det immateriella kulturarvet. Det gäller speciellt vid identifiering och definition av immateriella kulturarv, utformande av förteckningar, genomförande av program, projekt och aktiviteter och/eller beredning av nomineringar av element till konventionens listor. I konventionens operativa direktiv anges att medlemsstaterna ska säkerställa att sociala gemenskaper, grupper och individer deltar i processen. Även civilsamhället ska således engageras när det gäller konventionens genomförande nationellt och internationellt.

Rapportering till Unesco

Varje stat som har ratificerat konventionen ska vart sjätte år rapportera om lagstiftande, administrativa och andra åtgärder som vidtagits. Rapporten ska även innehålla information om ansvariga institutioner, om förteckningsarbetet och vidtagna tryggnadsåtgärder, om internationellt samarbete samt om statusen för de element som eventuellt är inskrivna

på konventionens internationella listor.¹ Därtill ska rapporten visa hur ideella aktörer och utövare har deltagit i konventionsarbetet och i rapporteringen. Den periodiska rapporteringen utgör en av konventionens viktigaste mekanismer för internationellt samarbete och utbyte av information om dess tillämpning. Sverige ska första gången lämna en rapport i december 2017, vilken sedan behandlas på kommittémötet 2018. Institutet för språk och folkminnen har regeringens uppdrag att utarbeta denna rapport i enlighet med anvisningar från Unesco.

Beslutande organ

Generalförsamlingen (General Assembly) utgör konventionens högsta beslutande organ och består av de stater som har undertecknat konventionen. Generalförsamlingen utfärdar strategiska riktlinjer för genomförandet av konventionen och väljer ledamöter till den mellanstatliga kommittén.

Den mellanstatliga kommittén (The Intergovernmental Committee) ansvarar för genomförandet av konventionen på internationell nivå. Den granskar konventionsstaternas periodiska rapporter över arbetet på nationell nivå samt fattar beslut om att föra in element på listorna och i registret. Kommittén består av 24 stater, som väljs av generalförsamlingen enligt principen om rättvis geografisk representation. Varje land representeras av en delegat, som kan vara assisterad av exempelvis rådgivare och experter. Kommittén förnyas till hälften vartannat år.

Implementering av konventionen i Sverige

År 2009 fick Institutet för språk och folkminnen tillsammans med Nordiska museet, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet och Statens kulturråd i uppdrag av regeringen att ta fram ett förslag till nationellt genomförande av Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet. Resultatet presenterades i rapporten *Förslag till nationellt genomförande av Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet*.

Rapporten pekade på att Sverige hade förutsättningar att leva upp till konventionens krav och föreslog en organisatorisk modell med en samordnande myndighet och ett antal myndigheter/motsvarande organisationer med ansvar för olika fackområden som s.k. expertnoder. Vidare föreslogs inrättandet av ett nationellt råd för immateriella kulturarv i Sverige. Institutet för språk och folkminnen föreslogs få samordningsansvaret och Nordiska museet, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Riksantikvarieämbetet och Statens musiksamlingar genom Svenskt visarkiv bli nodansvariga myndigheter/institutioner inom sina respektive fackområden. I rapporten lämnades även ett förslag till finansiering. Kulturdepartementet sände 2010 ut rapporten på remiss till olika myndigheter och ideella

¹ Begreppet "element" används internationellt för de immateriella kulturarvsuttryck som förs upp på förteckningar eller listor.

aktörer och i remissvaren fanns en positiv samstämmighet om den föreslagna organisationen.

Sverige ratificerade konventionen 2011 och under perioden 2011–2013 hade institutet som samordnande myndighet uppdraget att utveckla arbetet med konventionen i Sverige.

Arbetet koncentrerades på

- att bygga upp och sprida kunskap om konventionen
- konventionens internationella sammanhang
- att engagera och samordna alla olika aktörer
- att bygga nätverk och samverkansformer
- att få igång arbetet i fyra expertnoder
- det svenska förteckningsarbetet.

Det tidigare förslaget med en samordnande myndighet och fyra noder med breda nätverk inom konventionens olika domäner utvecklades. Därtill behandlades frågor om det föreslagna nationella rådets tänkbara sammansättning, uppdrag och ansvar. Institutet inriktade sig framförallt på arbetet i noderna, som har varit forum för en stor del av arbetet med konventionen. Organisationen sågs som en väg till nya former av kreativa och vidgade samtal mellan olika aktörer. Till nodernas nätverk knöts de olika aktörer som uppdraget omfattade. Nodernas ansvarsområden specificerades och deras domäner fördelades enligt följande:

- a) *Institutet för språk och folkminnen* och *Nordiska museet*: Muntliga traditioner och uttryck, däribland språket som förmedlare av det immateriella kulturarvet samt sociala sedvänjor, riter och högtider. Kunskap och sedvänjor rörande universum
- b) *Nämnden för hemslöjdsfrågor*: Traditionell hantverkskunskap
- c) *Statens musikverk/Svenskt visarkiv*: Framföranden – musik, dans och teater
- d) *Riksantikvarieämbetet*: Kunskap och sedvänjor rörande naturen samt kulturarv som hör samman med materiella kulturarv och kulturmiljöer i Sverige

Institutet och arbetsgruppen såg ett Nationellt råd för immateriella kulturarv som viktigt för övergripande frågor och arbetets idémässiga utveckling. Den samordnande myndigheten och de nodansvariga skulle ingå i rådet: Institutet för språk och folkminnen, Nordiska museet, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Riksantikvarieämbetet och Svenskt visarkiv; Statens musikverk. Därtill föreslogs att Statens Kulturråd, Riksarkivet, Sametinget, Mångkulturellt Centrum och representation från ideella aktörer och utövare skulle ingå i rådet. Svenska Unescorådet föreslogs adjungeras i rådet och även ytterligare sakkunskap vid behov. Frågan om juridisk expertis beaktades. Institutet föreslog vidare att den samordnande myndigheten i samarbete med berörda myndigheter/organisationer skulle få i uppdrag att utse ledamöter i rådet och att dessa inledningsvis skulle utses på fyra år.

En delrapport om arbetet lämnades in till Kulturdepartementet 2012 och slutrapporten *Levande traditioner* lämnades till departementet 2014.²

Institutet har fortsatt haft regeringens uppdrag att tillvarata och utveckla det påbörjade arbetet med tillämpningen av konventionen. I budgetpropositionen för 2015 skriver regeringen att institutet i enlighet med sin instruktion har viktiga uppgifter rörande tillämpningen av konventionen. Regeringen framhåller även att ansvaret för tillämpningen delas av ett antal myndigheter som exempelvis Riksantikvarieämbetet, Nordiska museet, Nämnden för hemslöjdsfrågor och Statens musikverk. I propositionen gör regeringen vidare bedömningen att det fortsatta löpande arbetet ska bedrivas inom befintliga organisatoriska och ekonomiska ramar. Hur arbetet med konventionen har fortskridit presenteras vidare i avsnitt 3.

Institutet fick 2015 också i uppdrag att, i samverkan med Statens Jordbruksverk, Riksantikvarieämbetet och Sametinget, under 2015–2018 främja ett levande och dynamiskt kulturarv kopplat till mat- och livsmedelsframställning. Myndigheterna ska tillsammans synliggöra, ta till vara och utveckla bland annat traditionell kunskap, mångfald av växtsorter och husdjursraser, kulturmiljöer och landskap. Jordbruksverket har, i samverkan med institutet och de övriga myndigheterna, tagit fram ett *Förslag till handlingsplan för regeringsuppdraget om att utveckla traditionell småskalig matkultur*, som under 2015 också har redovisats för Näringsdepartementet och Kulturdepartementet.

Under 2016 har institutet ytterligare två aktuella regeringsuppdrag som berör konventionen. Det första gäller att redovisa och bedöma arbetets fortskridande, samt hur det kan utvecklas inom befintliga ramar och på vilket sätt minoriteter är delaktiga i arbetet. Resultatet presenteras i föreliggande rapport.

Det andra uppdraget är att institutet ska ta fram underlag till Sveriges första periodiska rapport till Unesco om de åtgärder som vidtagits på nationell nivå för tillämpningen av konventionen. Uppdraget ska redovisas i november 2017.

² [Levande kulturarv. Delrapport om tillämpningen av Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet i Sverige](#) och [Levande traditioner. Slutrapport om tillämpningen av Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet i Sverige](#)

3. Hur har arbetet fortskridit?

Institutet har efter det att slutrapporten *Levande traditioner* lämnades till regeringen i februari 2014 utvecklat och fördjupat arbetet i linje med de förslag och slutsatser som lades fram i den. Ansvaret för att leda och samordna arbetet är förlagt till myndighetens avdelning Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg.

Samverkansformer, organisation och ansvarsfördelning

Samverkande myndighet

Institutet har lång erfarenhet av frågor som rör det immateriella kulturarvet. Konventionen har emellertid inneburit nya utmaningar, bland annat genom anknytningen till det internationella sammanhang som Unesco är en del av. Arbetet omfattar dessutom många olika former av immateriella kulturarv och ska involvera en rad aktörer i nya samverkansformer. Därtill kommer konventionens betoning på levande kulturarv och vidareförande. Institutet har utvecklat myndighetens egen kompetens inom dessa sammanhang, skapat ett nationellt och internationellt kontaktnät och kontinuerligt byggt upp kunskap inom området.

Arbetet har inriktats mot att

- sprida kunskap om konventionen
- arbeta med konventionen i internationella sammanhang
- bygga ett nordiskt nätverk
- engagera och samordna alla olika aktörer
- skapa samverkansformer
- driva arbetet i fyra expertnoder
- informera om det svenska förteckningsarbetet och lansera en förteckning över immateriella kulturarv i Sverige
- påbörja arbetet med underlag för den periodiska rapporteringen till Unesco.

Noderna

De fyra expertnoderna med ansvar för olika domäner eller områden av det immateriella kulturarvet, har fortsatt sitt arbete. Till dessa har knutits ett nätverk av aktörer. Noderna har en inbyggd flexibilitet såväl vad gäller organisation som arbetssätt, och i enlighet med konventionens direktiv och institutets uppdrag strävas efter en bred representation. Den innefattar företrädare för aktiva utövare, ideella aktörer/organisationer, olika gemenskaper – däribland Sveriges nationella minoriteter – men även utbildnings-, forsknings- och kulturarvsinstitutioner. En fortlöpande diskussion om nodernas sammansättning, struktur och ansvar, men även om tillgängliggörande, utbildning och information har förts. Begreppet nod, i betydelsen knutpunkt, har reserverats för ansvariga institutioner.

Nodernas arbete har huvudsakligen inriktats mot att samverka med respektive nätverk och sprida information om konventionsarbetet samt att arbeta med förteckningar över immateriella kulturarv inom respektive ansvarsområde.

Därtill har noderna, i varierande grad arbetat med metodutveckling inom nodens område, samverkat internationellt inom nodens ansvarsområde och bevakat frågor om dokumentation, vidareförande av kunskap och utbildning.

Noderna är viktiga forum för den breda samverkan som konventionen föreskriver. Arbetet har lett till nya samverkansformer, där en del av värdet ligger i mötet mellan olika aktörer inom kulturområdet. Det handlar om samarbetet mellan de myndigheter/institutioner som är nodansvariga, men också om möten mellan alla dem som konventionen omfattar – utövare, olika ideella krafter och verksamma inom fält som dokumentation och bevarande, tillgängliggörande, utbildning och forskning.

I samverkan med institutet har några av noderna också påbörjat arbetet med att utveckla metodfrågor. Noden Traditionell hantverkskunskap har anordnat ett seminarium inom ramen för konventionsarbetet om verktyget film som dokumentationsmetod. I samband med seminariet väcktes även förslag om ett "hantverksupprop" för att få igång kunskapsbärare att förteckna och därigenom aktivera nätverken i arbetet med att bistå med aktiviteter som kan föra kunskapen vidare. Detta kommer att utvecklas vidare under 2016.

En viktig del av modernas arbete är att informera och engagera sina respektive nätverk. Gensvaren från de breda nätverken har varit positiva. Samtidigt finns fortsatta utmaningar. Att samordna – och i förlängningen engagera – alla aktörer är en omfattande uppgift, som tar mycket tid i anspråk. Berörda aktörers delaktighet vilar på stort eget engagemang och några möjligheter att finansiera insatser för dokumentation och vidareförande har inte funnits, vilket har påverkat både möjligheten och motivationen. Många som inbjudits att medverka har, trots upprepade försök, valt att inte delta i nätverksarbetet.

Nationellt råd för immateriella kulturarv

I tidigare rapporter inför implementering och utvecklingen av arbetet med konventionen föreslog institutet att ett nationellt råd för immateriella kulturarv skulle inrättas.

Ett nationellt råd i enlighet med tidigare förslag har ännu inte inrättats utan institutet har fortsatt att samverka med den arbetsgrupp som fungerade som rådgivande organ i arbetet med att implementera konventionen. Arbetsgruppen har samlats under 2014 och 2015, huvudsakligen för att följa konventionens nationella och internationella utveckling och som referensgrupp för förteckningsarbetet. I arbetsgruppen har funnits representanter för de nodansvariga myndigheterna/motsvarande och för Riksarkivet, Sametinget, Svenska Uneskorådet, Statens kulturråd och Mångkulturellt centrum. Därtill har ideella aktörer och NGO:er representerats av Berättarnätet Kronoberg/Sagomuseet i Ljungby och Riksförbundet för Folkmusik och Dans/Ideell kulturallians.

Urfolket samerna och de nationella minoriteterna

Sametinget har bildat en arbetsgrupp för arbetet med konventionen för att skapa delaktighet och förankring inom Sápmi. I denna arbetsgrupp finns flera samiska institutioner och organisationer samlade, som gemensamt har utsett representanter till samtliga noder. Sametinget framhåller vikten av nordisk samverkan och att de själva, genom den samiska arbetsgruppen, ska ha tolkningsföreträde och mandat att behandla förslag på samiska kulturelement till förteckning och listor. De samiska organisationerna har inte lämnat något förslag till förteckningen. Konventionen omfattar inte ett upphovsrättsligt skydd och det har hos Sametinget och de samiska organisationerna funnits en oro för att en förteckning av samiska kulturelement riskerar att leda till exploatering. För att trygga samiska immateriella kulturarv, anser den samiska arbetsgruppen att det är viktigt att särskilda dokumentations- och bevarandeinsatser görs. Av samma anledning betonar de även vikten av utbildning och forskning inom området.

Flera företrädare för samtliga nationella minoriteter har inbjudits att ingå i nätverken runt noderna men alla har inte deltagit. Den finska minoriteten har ingått i en av noderna, liksom den meänkielitalande. Vid samrådsmötet 2016 mellan Svenska Tornedalings Riksförbund (STR-T) och institutet diskuterades frågan om ökad medverkan från den meänkielitalande minoriteten i förteckningsarbetet.

Institutet ingår i den nod som ansvarar för området muntliga traditioner och språket som bärare av immateriella kulturarv. I våra, och andra kulturarvsinstitutioners, arkiv finns framförallt majoritetssamhällets kulturarv och de samlingar som berättar om minoriteter präglas oftast av majoritetssamhällets syn på dem. Därför är det angeläget med nya satsningar på dokumentation och insamling i samverkan med de nationella minoriteterna. En av de organisationer som har inbjudits till nätverken har önskat samarbete i form av dokumentations- och informationsinsatser. Projektet *Resandefolkets språk och kultur* har genom seminarier och intervjuer bland annat inriktats mot resandefolkets berättartradition. Ett annat projekt har dokumenterat livsberättelser om resandekultur, en del publicerades 2015 i boken *Dinglarens väg – Vorsnos Drom*. I projektet *Romsk vardag* har intervjuer genomförts för att samla in språkliga variationer och romska kulturuttryck i svensk samtid. Projektet *I stadens utkant – svensk-romska livsberättelser och lägerplatser från 1900-talet* synliggör och skapar i samverkan med romska företrädare ny kunskap om en del av Sveriges historia. I september 2016 anordnar institutet en workshop, ”Romer och resande i det nordiska kulturarvet”. Ett annat exempel är *Judiskt vardagsliv*, ett dokumentations- och forskningsprojekt som syftar till att bevara, förvalta och sprida kunskap om upplevelser och erfarenheter av att leva som judisk i Sverige. Institutet arbetar också med ortnamn på minoritetsspråk.

I dag pågår planeringen av ett nytt projekt *Särskilda insatser bland romska grupper* där det främsta syftet är att involvera romska utövare och experter i det svenska förteckningsarbetet och därigenom synliggöra romska immateriella kulturarv. Inom ramen för detta

projekt kommer även en överskådlig inventering av levande traditioner bland romer och resande genomföras.

NGO:er

Ideella aktörer inom det immateriella kulturarvsfältet har möjlighet att ansöka om att bli en s.k. NGO (Non-governmental Organization), det vill säga att bli ackrediterad för att bistå kommittén med rådgivning. Institutet har informerat nätverken om NGO:ernas roll och därefter bistått med bearbetning av olika underlag inför ansökningar. Två svenska organisationer, Erik Sahlström Institutet och Berättarnätet Kronoberg har i dagsläget antagits som ackrediterade NGO:er.

I samarbetet med institutet har de svenska NGO:erna varit aktiva i det nationella arbetet med konventionen. Vid folk- och världsmusikgalan i april 2016 medverkade till exempel Berättarnätet Kronoberg på temadagen om Unescos konvention om det immateriella kulturarvet i ett mångfalds- och demokratiperspektiv. Berättarnätets verksamhetsledare Meg Nömgård har nyligen tilldelats en utmärkelse av Svenska Unescorådet för att på ett föredömligt sätt arbeta med att informera om och förklara Unescos konventionsarbete.

Förteckningsarbetet

Förteckningsarbetet ska återspegla konventionens anda vilket innebär att det ska ge en så god bild som möjligt av det egna landets immateriella kulturarv. Primärt bör de element som ingår i förteckningen godkännas av en eller flera sociala gemenskaper, grupper eller, i vissa fall, enskilda personer. Konventionsstaterna uppmanas att skapa processer för samordning så att såväl kulturella gemenskaper, grupper och utövare som experter, kunskapscentra och forskningsinstitut bereds möjlighet att delta i förteckningsarbetet.

De flesta länder har inget juridiskt regelverk som reglerar upphovsrätten till traditionell kunskap, sedvänjor och uttryck. Vid tillgängliggörande av information som kan användas i kommersiellt syfte måste därför särskild vaksamhet iakttas. Eftersom utövarna ska ge sitt samtycke innan deras immateriella kulturarv förtecknas, finns möjlighet att begränsa hur mycket information som delges. Förteckningen ska inte heller innehålla information som kränker privatlivet eller inbjuder till otillbörligt nyttjande.

Konventionens förhållande till andra traktater kan komma att aktualiseras i samband med förteckningsarbetet. Det är arbetsgruppens och institutets uppfattning att detta måste prövas från fall till fall och kan hanteras i den svenska kontexten. Ett område gäller utnyttjande av biologiska och ekologiska resurser. Konventionens bestämmelser gör klart att den inte är tänkt att trygga kulturella uttryck som strider med internationella instrument på detta område. Institutet bör därför bedöma om det finns någon traktat som kan stå i konflikt med vart och ett av de immateriella kulturarv som gör anspråk på att komma med i förteckningar och listor. Här bör man ytterligare utnyttja möjligheten att samråda med

andra myndigheter – till exempel Havs- och vattenmyndigheten, Naturvårdsverket och Jordbruksverket. Även rådet/arbetsgruppen kan bistå med kompetens.

Sedan oktober 2015 finns en nationell förteckning med exempel på immateriella kulturarv i Sverige. Förteckningen finns under rubriken ”Levande traditioner” på institutets webbplats och den innehåller en utarbetad struktur för att beskriva och presentera materialet. Förteckningen ska enligt konventionen finnas tillgänglig på engelska eller franska och översättningar har påbörjats.

Arbetet med förteckningen har i stort följt den strategi som tidigare utarbetats, där varje nod med sitt respektive nätverk tagit fram underlag till ett par exempel, som fått utgöra förteckningens stomme. Efter lanseringen av förteckningen har ett flertal nya förslag inkommit. Institutet har i samråd med noderna utvecklat förteckningen i den takt som förslagen kommit in. En målsättning är att förteckningen, efter hand som arbetet fortskrider, ska bli mer interaktiv och kunna kompletteras med flera beskrivningar av de element som finns upptagna. Syftet är att motverka att det blir en alltför förenklad och ensidig tolkning av olika element på förteckningen.

I arbetet tas särskild hänsyn till att

- eftersträva förankring och delaktighet hos utövarna och bred representation
- spegla mångfald
- ge perspektiv och nyanserade beskrivningar
- betona kulturarv som levande och föränderliga
- uppmärksamma tidigare underrepresenterade gruppers kulturarv
- uppmärksamma kulturarv som inte tidigare är väl dokumenterade
- undvika stereotypisering och cementering av föreställningar
- synliggöra metodiskt goda exempel.

Förteckningen är ett levande dokument som ständigt uppdateras. Den är kopplad till en databas, som kontinuerligt bevarar samtliga förslag som inkommit. Arbetet är en form av dokumentation där också de förslag som strider mot konventionen bevaras som minnen i arkiven för att spegla samtiden. Ambitionen är inte att skapa en fullständig förteckning över ”alla” immateriella kulturarv i Sverige. Det primära syftet är att inspirera och förmedla kunskap om metoder för trygghet och vidareförande, engagera allmänheten samt skapa samarbeten mellan olika aktörer.

Kunskapsspridning

Beskrivningar av det immateriella kulturarvet ligger på institutets webbplats, under rubriken *Levande traditioner*. Här har även information om arbetet med implementeringen fortlöpande förmedlats, och sidan utvecklas i takt med att förteckningsarbetet fortskrider. Webbplatsen utgör en informations- och kunskapsportal för immateriella kulturarv i Sverige.

Institutet har genomfört ett flertal insatser i syfte att sprida kunskap om förteckningen. Bland annat har ett informationspaket utformats och distribuerats till olika nätverk via moderna. Det resulterade i att ett flertal av de ideella organisationer och föreningar som finns i nätverken i dag informerar om förteckningen via sina webbplatser. Information om förteckningen sprids också vidare av olika berörda organisationer och ideella föreningar. Institutet har under våren 2016 sammanställt ännu en informationsfolder i samarbete med Svenska Unescorådet. Foldern delades bland annat ut vid folk- och världsmusikgalan 2016. Andra exempel på informationsinsatser är samarbete med Göteborgs universitet, där symposier, föreläsningar och workshops har hållits, samt arrangemang vid ett antal andra evenemang, konferenser och seminarier.

Institutet gör kontinuerliga informationsinsatser och planerar också för insatser via nya kanaler för att bättre nå ut med information om och engagera olika aktörer i konventionsarbetet. Det är en stor pedagogisk utmaning att sprida kunskap om konventionen. En viktig utgångspunkt genom hela arbetsprocessen har varit att gemensamt skapa bred representation och ha en kontinuerlig dialog utåt.

Internationell samverkan

Genom att delta i möten med den mellanstatliga kommittén och vid General Assembly har institutet följt det internationella arbetet med konventionen. Detta har också inneburit tillfällen till kunskapsutbyten med aktörer från olika länder, och de nordiska delegaterna har återkommande samlats för att diskutera gemensamma frågor. I det svenska arbetet med Unesco är det nordiska samarbetet grundläggande. Ett nordiskt nätverksmöte anordnades därför av institutet i samråd med Svenska Unescorådet i september 2015 med deltagare från Sverige, Norge, Finland, Island, Färöarna och Danmark. Syftet var att, tillsammans med dem som direkt arbetar med konventionens genomförande, utveckla ett nordiskt samarbete samt att identifiera frågor som rör konventionen, där de nordiska länderna har en gemensam hållning. Samtliga nordiska länder, utom Färöarna, har ratificerat konventionen. Ett nytt möte kommer att äga rum under General Assembly i Paris i juni 2016.

Institutets samordnare och de svenska NGO:erna har även deltagit i de workshops som årligen anordnats med stöd från det norska kulturdepartementet och där syftet är att bygga upp ett nätverk bestående av olika aktörer inom Norden³. Helt nyligen har Norskt håndverksinstitutt beviljats medel från Kulturkontakt Nord för att utveckla en digital plattform för nordiska NGO:er. I detta samarbete ingår Berättarnätet Kronoberg. Syftet är att bygga ett nätverk av ideella aktörer inom olika områden.

³ <http://www.unesco.org/culture/ich/en/state/norway-NO>

4. Hur kan arbetet utvecklas?

Möjligheter och utmaningar

Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet innebär en rad åtaganden, men också utmaningar och möjligheter. Institutet ser konventionen som en plattform för att synliggöra och trygga förutsättningarna för immateriella kulturarv. Genom dem kan vi föra med oss kulturell mångfald och uttryck från det förflutna som tillgångar in i framtiden. Immateriella kulturarv är inte bara mångfaldiga, utan kan också likna varandra i olika delar av världen; de har potential att sammanföra människor, ge alternativa sätt att lära känna varandra och mötas. Konventionen kan vara en väg till demokratisering av kulturarvet – både när det gäller vad som räknas dit och vem/vilka som har tolkningsföreträde. Genom att konventionen sätter den aktiva, kulturskapande människan i centrum är detta en möjlig tanke.

Det finns också farhågor som återkommande väcks i anslutning till konventionen och som bör föras med i arbetet. En rör den paradox som ligger i att trygga det som är levande och föränderligt, detta har också anknytning till risken för stereotypisering och cementering. En annan fråga, handlar om delaktighet och mångfald i kombination med att olika grupper kan komma att vilja äga rätten till specifika kulturella uttryck. De immateriella kulturarven kan, som konventionen beskriver, vara inkluderande, men ur ett annat perspektiv också exkluderande. Ytterligare en fråga handlar om att konventionen inte omfattar mänsklighetens mindre goda sidor, men som kulturarvsinstitutioner måste vi också vidareföra dessa som minnen för kommande generationer.

Arbetet med konventionen är omfattande. Det inbegriper en rad olika immateriella kulturarv och uppdraget som innebär att samordna många olika slags aktörer är en stor utmaning. Institutet menar dock att konventionsarbetet är en möjlig plattform för att diskutera, problematisera och utveckla svensk kulturarvspolitik.

Synpunkter från berörda aktörer

Nordiska museet håller med om att arbetet med konventionen kan fungera som plattform för att utveckla svensk kulturarvspolitik och de framhåller att vi behöver fortsätta att utveckla arbetssätt för att ta tillvara den möjligheten. *Nämnden för hemslöjdsfrågor* instämmer i institutets beskrivning av konventionens möjligheter och utmaningar. *Sametinget* belyser att särskilda insatser bör göras för att trygga, bevara och dokumentera kulturarvet. De poängterar att urfolkets rättigheter särskilt bör uppmärksammas i konventionsarbetet. En farhåga de har är att förteckningsarbetet kan leda till att samiska kulturelement exploateras. *Statens musikverk* menar att det är bra att vi i redovisningen belyser de ambivalenser som finns i arbetet med att trygga kulturarv och att vi också bör problematisera detta med att allt mänskligt görande även bär med sig mindre goda sidor.

Utveckling genom nationell samverkan

Det pågående arbetet har redan lett till nya relationer och utbyten mellan olika slags aktörer. Detta gäller inte minst samverkan mellan institutioner och utövare – mellan teori och praktik, mellan kreativa uttryck och vetenskap.

Institutet menar att det framtida arbetet med konventionen i stort kan organiseras utifrån tidigare förslag och att ansvaret fördelas på institutet som samordnande myndighet, fyra noder och en referensgrupp enligt nedanstående förslag.

Institutet för språk och folkminnen

Institutet som samordnande myndighet ansvarar för att

- samordna noderna och vara ett stöd för dem
- sprida information om det pågående arbetet
- ha huvudansvaret för förteckningsarbetet
- utveckla metodfrågor i samverkan med en referensgrupp och noderna
- utarbeta underlag för återrapportering till regeringen och Unesco
- utveckla internationella kontakter
- administrera referensgruppen
- bereda nomineringsunderlag.

Noderna

De nodansvariga myndigheterna ska minst en gång om året samla sina nätverk. Arbetet fokuseras på att

- samverka med nodens nätverk och sprida information om konventionsarbetet
- bistå institutet med experthjälp i förteckningsarbetet inom ansvarsområdet
- i samarbete med nätverken uppmärksamma element som bör dokumenteras
- bevaka frågor om vidareförande av kunskap och utbildning
- bistå institutet med att bereda nomineringsunderlag.

Därtill kan noderna

- utveckla metodfrågor
- uppmärksamma goda metodiska och pedagogiska projekt
- samverka internationellt inom nodens ansvarsområde.

I de tidigare förslag som har redovisats för regeringen har noderna haft ett större ansvar för förteckningsarbetet. Erfarenheter visar dock att huvudansvaret för detta bör vila på institutet och att noderna har en viktig roll att fylla som experthjälp. En gemensam arbetsprocess för förteckningsarbetet och framtida nomineringsunderlag efterfrågas av noderna och kommer att utarbetas.

Institutet bör också i samarbete med noderna utveckla formerna för samverkan med de nationella minoriteterna, för att engagera flera av dem i nätverken och i förteckningsarbetet. Arbetet skulle kunna utvecklas genom att samtliga nationella minoriteter formar arbetsgrupper med representanter från olika organisationer, liknande den samiska arbetsgruppen. Det av institutet planerade projekt som omfattar förteckningsarbete i samverkan med olika romska grupper skulle kunna utgöra en modell för samverkan med flera nationella minoriteter.

Referensgrupp för arbetet med konventionen

I den tidigare förslagna organisationen fanns också ett nationellt råd. En annan möjlighet är att institutet utser en referensgrupp med uppgiften att

- vara ett referensorgan för det vidare arbetet med konventionen i Sverige
- vara ett forum för samverkan mellan noderna
- bevaka insatser för immateriella kulturarv i behov av tryggnad
- bevaka metodfrågor, utbildningsinsatser och forskning om det immateriella kulturarvets olika delar samt följa forskning om konsekvenser av beslut om nomineringar
- bistå med underlag till rapportering till regeringen om tillståndet och utvecklingen inom området
- bistå med underlag till regeringens periodiska rapporter till Unesco,
- diskutera och förorda förslag till Unescos internationella listor inför beslut av regeringen.

Samverkan mellan Unescos kulturarvskonventioner

Inom ramen för den svenska Unescostrategin betonas samverkan mellan Unescos olika konventioner på kulturområdet. Det finns många beröringspunkter mellan konventionerna. Inom institutet pågår exempelvis ett projekt för att dokumentera immateriella kulturarv inom ett av Unescos världsarvsområden – Ägonamn på södra Öland. Ett sätt att utveckla arbetet i Sverige kan vara att etablera samverkansformer mellan ansvariga för det svenska arbetet med 1972 års Konvention om skydd för världens kultur- och naturarv, 2005 års Konvention om skydd för och främjandet av mångfalden av kulturyttringar och 2003 års Konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet. Det finns gemensamma utmaningar och synergieffekter kan berika arbetet med konventionerna. Ett sådant samarbete skulle också kunna vara ett forum för att diskutera, problematisera och utveckla svensk kulturarvspolitik.

Synpunkter från berörda aktörer

Nämnden för hemslöjdsfrågor instämmer i det som presenteras under avsnittet Utveckling genom nationell samverkan. *Riksantikvarieämbetet* håller med om att det framtida arbetet med konventionen i stort kan organiseras utifrån tidigare förslag och har inget emot att det tidigare föreslagna rådet ersätts med en referensgrupp. De föreslår att en gemensam

arbetsprocess för noderna bör tas fram gällande arbetet med att bistå institutet med expert-hjälp i förteckningsarbetet och att bistå institutet med att bereda nomineringsunderlag. Vidare håller de med om att samverka med de nationella minoriteterna bör utvecklas. *Sametinget* betonar att samerna själva, genom den samiska arbetsgruppen, ska ha tolkningsföreträdare och mandat att behandla förslag på samiska kulturelement till den nationella förteckningen. *Statens musikverk* belyser att modernas arbete i hög grad är personberoende och hänger på eget engagemang från de organisationer som ingår i nätverken. Även synen på hur estetiska processer ser ut kan påverka graden av engagemang.

Utveckling genom internationellt arbete

Ett av konventionens syften är just att främja internationellt samarbete och bistånd. Vikten av att utveckla internationella och globala nätverk, utbyten och kontakter har betonats genom hela arbetet. Flera av dem som har deltagit i nodarbetet ingår redan i etablerade, internationella nätverk. De ackrediterade svenska NGO:erna har förhoppning om att kunna knyta nya kontakter med NGO:er från andra länder. Bedömningen är att institutet bör ha ansvar för övergripande internationella kontakter, medan modernas kontakter med fördel kan utvecklas inom ramen för deras olika domäner.

Det finns ett stort intresse bland aktörer i Sverige för olika former av kunskapsutbyten med andra länder. Ömsesidigheten i utbytet betonas, exempelvis möjligheten att få ta del av världens immateriella kulturarv, metodiskt goda exempel och andra perspektiv. Kunskap och traditioner som liknar våra, men som gått förlorade i Sverige kan vi kanske återfinna i andra länder. Sverige kan i internationella samarbeten bidra med metoder och erfarenheter från en lång tradition av dokumentation och forskning, organisation och teknik på det immateriella kulturarvets område. I den svenska strategin för samarbetet med Unesco finns som övergripande mål att bidra till en rättvis och hållbar global utveckling. Institutet vill peka på att Sverige borde kunna bistå utvecklingsländer dels med metoder och kunskaper, dels till kapacitetsuppbyggnad genom bidrag till Unescos fond för tryggnad av det immateriella kulturarvet, dit också frivilliga bidrag kan lämnas.⁴

Frågan om Sverige i framtiden ska kandidera till den mellanstatliga kommittén för det immateriella kulturarvet bör övervägas. Institutet menar att Sverige skulle kunna bli en viktig aktör i kommittén, men Riksantikvarieämbetets erfarenheter, efter det att Sverige mellan 2007 och 2011 var ledamot i Unescos världsarvskommitté, visar också att ett sådant uppdrag kräver noggranna förberedelser, resurser och god samordning mellan myndigheter och departement.

⁴ Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet. Artikel 27.

Det svenska arbetet har koncentrerats på att bygga en nationell förteckning och institutet har hittills inte prioriterat frågan om de internationella listorna. Dock utgör själva förteckningsarbetet ett första steg mot en framtida nomineringsprocess och förteckningen ska också finnas tillgänglig på engelska. Under arbetets gång har institutet hela tiden understrukit vikten av en demokratisk arbetsprocess samt att arbetet är förankrat bland utövarna. Likaså gäller det arbetet med att bereda internationella nomineringar. Institutet har även, i likhet med Sveriges hållning inför nomineringar till Världsarvslistan, framhållit vikten av återhållsamhet. Samtidigt har registret över bästa metodiska exempel (The Register of Best Safeguarding Practices) framhållits som en god förebild i konventionens anda inom arbetsgruppen. Det kan användas som en källa till inspiration och engagemang för ideella aktörer inom olika områden. Det svarar även mot Unescos strävan att öka dialogen och informationsutbytet mellan länder. Registret kan därför spela en nyckelroll i arbetet med konventionen och Sverige bör arbeta för att den ska få större betydelse i det internationella sammanhanget.

De nordiska länderna har visserligen hunnit olika långt och delvis gått olika vägar, såväl vad gäller konventionsarbetet som det nationella förteckningsarbetet, men vi har också flera gemensamma utgångspunkter och framtida mål. Inte minst gäller det en strävan till ett fortsatt och långsiktigt samarbete.

Det påbörjade nordiska samarbetet kan utvecklas ytterligare genom årligen återkommande möten med deltagare från samtliga nordiska länder, kompletterade med månatliga video-möten mellan de nationella samordnare som finns i Norge, Finland och Sverige. I nästa steg bör arbetet främst fokusera på att utveckla en långsiktig strategi för nordisk samverkan. Aktuella frågor rör dels konventionen i den nordiska kontexten, dels konventionen i ett internationellt perspektiv.

I ett fortsatt nordiskt samarbete kan vi

- utveckla synen på konventionen i den nordiska kontexten
- identifiera frågor som rör konventionens internationella utveckling, där de nordiska länderna har en gemensam hållning
- skapa möjligheter till erfarenhetsutbyten omkring förteckningsarbetet och den nationella rapporteringen
- samverka för att stärka arbetet med de olika nationella minoriteterna
- identifiera områden som är mindre väl dokumenterade
- utveckla gemensamma redskap för vidareförande av immateriella kulturarv
- anordna konferenser inom olika tematiska områden
- föra en gemensam diskussion kring kulturarvet som en resurs i en strävan efter hållbar miljömässig, social och ekonomisk utveckling
- diskutera eventuella gemensamma nomineringar.

Det finns flera fortsatta utmaningar, framför allt när det gäller ekonomiska frågor: hur kan vi skapa resurser för nordiskt samarbete på ett övergripande plan och mellan NGO:er?

Bland de nordiska NGO:erna finns stora förväntningar på konventionsarbetet, inte minst gäller det möjligheten att söka medel för särskilda insatser.

Synpunkter från berörda aktörer

Riksantikvarieämbetet gör samma bedömning som institutet att den samordnande myndigheten bör ha ansvar för övergripande internationella kontakter, medan nodernas kontakter med fördel kan utvecklas inom ramen för respektive område. De menar dock att det i det övergripande samordningsansvaret också bör ingå att samordna kunskapsöverföring mellan noderna vad gäller det internationella arbetet. *Sametinget* poängterar vikten av samverkan med Norge och Finland. De betonar att samerna är ett folk i Sápmi där det immateriella kulturarvet är gemensamt och oberoende av landsgränser. *Statens musikverk* framhåller att en möjlighet till ett utvidgat nordiskt samarbetet skulle kunna utgå från de nationella minoriteter som erkänts i flera länder men att det är svårt att exakt säga hur ett sådant samarbete ska se ut.

Utveckling genom att skapa nya förutsättningar

Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet har i hög grad breddat den internationella diskursen kring definitionen och innebörden av begreppet immateriellt kulturarv. Som en följd av detta har en majoritet av medlemsländerna även integrerat konventionens bestämmelser i kulturpolitiken och i det juridiska arbetet efter ratificeringen. Målsättningen bör enligt institutet vara att ge tydliga signaler till svenska kultur- och utbildningsinstitutioner, och att integrera ett synsätt i svensk lagstiftning, som utgår från att betrakta immateriella värden som en självständig och betydelsefull del av vårt gemensamma kulturella arv.

Områden som återkommande har betonats under arbetet med konventionen är utbildning och forskning. Behov av insatser på utbildningsområdet är något som särskilt har poängteras inom hemslöjds- och hantverksområdet. Därför är det extra angeläget att immateriella kulturarv även synliggörs inom de institutioner som faller under utbildningsområdet. Ett konkret förslag är att kulturarvsfrågor förs in i skolans läroplan på ett tydligt sätt, för att fenomenet kulturarv i alla dess aspekter ska få plats som en självklar del i människors medvetande.

Förväntningarna på att ratificerandet av konventionen också ska komma att innebära nya ekonomiska förutsättningar för det immateriella kulturarvsområdet har varit stora genom hela arbetsprocessen, inte minst bland de ideella aktörerna. Institutets aktuella uppdrag ska hålla sig ”inom befintliga ekonomiska och organisatoriska ramar”. Trots detta har såväl *Sametinget* som samtliga nodansvariga myndigheter/motsvarande, med vilka institutet samrått, betonat även vikten av ekonomiska förutsättningar för att arbetet ska kunna bedrivas på ett meningsfullt sätt. Det gäller dels för flera av nodernas egna förväntade insatser, dels i förhållande till nodernas nätverk. Ett flertal ideella aktörer har avstått från att fortsätta delta i nätverken på grund av bristande ekonomiska förutsättningar.

Konventionen fokuserar ytterst på utövad kunskap och tryggande som leder till att denna kunskap kan leva vidare. En central uppgift är metodutveckling och vidareförande samt att lyfta fram och understödja goda exempel. Nodernas nätverk har pekat på områden där det finns behov av tryggandeåtgärder. Vår bedömning är att arbete som skulle kunna leda till att olika former av immateriella kulturarv tryggas inte kan realiseras utan ekonomiska resurser.

Institutet vill fortsatt peka på att särskilda projektmedel skulle utgöra en betydelsefull drivkraft för olika aktörers fortsatta medverkan, stärka hela området samt konkretisera och utveckla Sveriges arbete med konventionen. Av avgörande betydelse för det fortsatta arbetet är att aktörer som verkar för ett aktivt bevarande av levande kulturarv bereds fortsatt möjlighet att delta i arbetet, samt att ideella aktörer och organisationer erbjuds en jämlik samverkan. Engagemanget för att delta i arbetet har hittills varit stort och drivkraften är ofta att få sprida kunskap om och synliggöra ett specifikt intresseområde, men institutet menar att det i förlängningen krävs starkare incitament. Ytterligare ett område för särskilda insatser är stöd till de organisationer som antas till NGO:er och som förväntas bistå kommittén med rådgivning samt delta i de NGO:möten som anordnas i anslutning till konventionens internationella möten.

En av de till konventionen antagna NGO:erna, Berättarnätet Kronoberg, har också pekat på de svårigheter som finns för ideella aktörer inom det immateriella kulturarvsområdet när det gäller att söka och erhålla medel för verksamheter som faller utanför Kulturrådets bidragsområden. Detta gäller även inom kultursamverkansmodellen, där regionerna/landstingen får dela ut statliga medel inom sju verksamhetsområden. En del av de former som konventionen omfattar finns representerade, men långt ifrån alla de uttryck som kan falla under begreppet immateriella kulturarv, exempelvis muntligt berättande.

Immateriella kulturarv utgör en stor del av många människors kulturupplevelser, såväl som utövare och aktörer som brukare och konsumenter. Institutets bedömning är att nya förutsättningar för det immateriella kulturarvet också skulle kunna skapas inom ramen för redan pågående verksamheter och föreslår att de stödformer som Kulturrådet disponerar vidgas så att de även omfattar immateriella kulturarv. Inom folkbildningsområdet finns också förutsättningar för att uppmärksamma immateriella kulturarv på lokal nivå och en mer övergripande strategi för att involvera studieförbunden bör utvecklas.

Synpunkter från berörda aktörer

Samtliga nodansvariga och Sametinget har kommenterat de ekonomiska förutsättningarna. *Nordiska museet* menar att frågan om finansiering av de nodansvarigas insatser är av avgörande betydelse för konventionsarbetet. I dag förväntas organisationerna att arbeta utan finansiering och det är högst önskvärt att uppdraget följs av finansiering till de nodansvariga organisationer som är operativa. *Nämnden för hemslöjdsfrågor* kommenterar att det är viktigt att framhålla att utan resurser prioriteras andra frågor. *Riksantikvarieämbetet* delar institutets uppfattning om att det är av avgörande betydelse att ideella aktörer och organisationer erbjuds reell möjlighet att medverka. Detta gäller de

organisationer som antas som ackrediterade NGO:er, andra ideella aktörer och organisationer som deltar i nodarbetet. *Sametinget* ser en farhåga i att konventionen inte kommer att implementeras fullt ut i fall det saknas medel för arbetet. Redan i dag sker konventionsarbetet med knappa resurser, som belastar såväl Sametingets som enskilda institutioners och organisationers övriga verksamheter. Sametinget ser i förlängningen ingen möjlighet att bekosta arbetet med konventionen utan utökad anslag. *Statens musikverk* menar att bristen på resurser är ett problem och att det är svårt att tänka sig att konventionsarbetet någonsin kommer att lyfta om det ska bedrivas inom befintliga ramar.

Nämnden för hemslöjdsfrågor och *Sametinget* betonar särskilt behovet av insatser inom utbildning och forskning för konventionsområdet. *Statens musikverk* anser att det är viktigt att fundera på hur det immateriella kulturarvet ska integreras i läroplanerna. Det finns en motsättning i om själva traditionerna som sådana ska läras ut i en vertikal traderingsprocess om all tradition är förändring.

Utveckling genom tydliga uppdrag

För att arbetet med konventionen ska kunna genomföras menar institutet att uppdraget till samtliga berörda myndigheter måste bli tydligare. Inför 2015 finns i budgetpropositionen under rubriken ”Det immateriella kulturarvet” (s. 41) ett stycke om konventionsarbetet, där det framgår att Institutet för språk och folkminnen genom sin instruktion redan har ”viktiga uppgifter rörande tillämpningen av konventionen” och att ansvaret delas med ett antal myndigheter och institutioner, ”vars ansvarsområden på olika sätt omfattar frågor som rör det immateriella kulturarvet”. Regeringen gjorde vid detta tillfälle också ”bedömningen att det utifrån de förslag som läggs fram i slutrapporten inte finns skäl att ytterligare reglera arbetet med konventionen”. Institutet menar att detta inte är tillräckligt för att konventionsarbetet ska kunna realiseras och utvecklas framöver. Dels handlar det om myndighetens eget uppdrag och mandat, dels om nodansvariga myndigheters/institutioners uppdrag. Arbetet med konventionen bygger på samverkan mellan flera aktörer och att dessa ska ta delansvar och flytta fram positionerna inom sina respektive områden. Betydelsen av att förtydliga uppdragen är också något som återkommer i samråden med samtliga nodansvariga myndigheter/institutioner, där flera menar att så länge som ett formellt uppdrag saknas prioriteras andra frågor.

Även de myndigheter som har föreslagits ingå i det nationella rådet/referensgruppen och som inte finns med inom någon av noderna, Riksarkivet och Statens kulturråd, bör få ett utvidgat uppdrag som omfattar det immateriella kulturarvet

Synpunkter från berörda aktörer

De nodansvariga och Sametinget har alla understrukt vikten av tydlighet gällande ansvar och roller. *Nordiska museet* påpekar att det är problematiskt att nodansvariga förväntas delta i konventionsarbetet utan tydligt, formaliserat uppdrag. *Nämnden för hemslöjdsfrågor* menar att uppdraget om konventionsarbetet bör preciseras i regleringsbrevet, annars

prioriteras det inte. *Riksantikvarieämbetet* ser ett behov av att i arbetet med konventionen förtydliga roller och ansvar. *Sametinget* påpekar att de inte har något formellt uppdrag för konventionsarbetet. Så länge ett formellt uppdrag saknas ser de därför att institutet och de nodmyndigheter som har uppdraget, tar ett särskilt ansvar för arbetet gällande det samiska immateriella kulturarvet men med *Sametinget* som samrådspart. *Statens musikverk* betonar att om arbetet med konventionen ska prioriteras måste det tas upp i berörda myndigheters regleringsbrev.

Utveckling genom fokus på hållbar utveckling och att sätta kulturarvet i rörelse

Under senare år har kulturens roll för hållbar utveckling kommit alltmer i fokus för FN:s och Unescos arbete. Konventionen om tryggnad av det immateriella kulturarvet framhålls som ett viktigt redskap för dialog, idéer och vidareförande av lokalt förankrad kunskap och erfarenhet, som exempelvis kan bidra till att säkerställa ett hållbart nyttjande av naturresurser. I den svenska Unescostrategin betonas också den betydelse som arbetet inom kultursektorn har för fred och hållbar utveckling.

Sverige utreder för närvarande förutsättningarna för och möjliga konsekvenser av ett ratificerande av Europarådets ramkonvention om kulturarvets samhälleliga värde, kallad Farokonventionen, vars innehåll i högsta grad berör grundtankarna i arbetet med tryggnad av det immateriella kulturarvet i Sverige. De huvudprinciper i synen på kulturarv som förs fram i Farokonventionen⁵ där det processuella och pluralistiska betonas skulle kunna inspirera till en förnyad och utökad diskussion om betydelsen av och förfarandet med det immateriella kulturarvet. I en värld med ökad rörlighet och därmed allt större behov av samarbete och förståelse krävs gemensamma grunder att stå på – vilket kulturarv kan utgöra. Kännedom om och förankring i den egna historien behövs för att kunna möta den andre med respekt och nyfikenhet, och se det mänskliga som vi delar. Det är därför viktigt att det immateriella kulturarvet upplevs som angeläget av många; att det förblir levande och rörligt.

Farokonventionens tydliga fokus på individens rättigheter och ansvar sätter ljuset på den möjliga motsättning som ryms i Unescos konvention, mellan grupperns rätt till att definiera och värna ett arv som betraktas som knutet till just en specifik grupp eller minoritet – eller i förlängningen till ett land, och kulturarvet som en mänsklig rättighet och möjligheten för alla att tillgängliggöra sig detta. Det är ett utmanande område som fortsatt behöver diskuteras och belysas. *Sametinget* har också i sina kommentarer lyft fram att samerna, som urfolk, förbehåller sig rätten till det egna kulturarvet.

⁵ Rapport från Riksantikvarieämbetet: *Farokonventionen – Europarådets ramkonvention om kulturarvets samhälleliga värde* (Rapp 2014_41.pdf)

Ett område som alltmer betonas i samband med Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet är hållbarhet. Återigen betonas kulturarvets styrka som en resurs i den samhällsliga strävan efter hållbar miljömässig, social och ekonomisk utveckling. Det berör också den, för arbetet med de levande traditionerna, ständigt pågående diskussionen om främjande och tryggnad kontra bevarande. Det som lever förändras, och i arbetet med förteckningen har institutet arbetat för att lyfta fram möjligheter och framtida användningsområden med de förslag som lagts fram.

Tryggnaden i den svenska kontexten handlar inte om att se till att alla traditioner upprätthålls, utan om att uppmärksamma traditioner och uttryck som människor upplever som betydelsefulla och om att höja medvetandet om de immateriella kulturarven. Det handlar också om insatser för att ge människor nu och i framtiden möjlighet att ta del av och använda sig av kulturarvens mångfald. De immateriella kulturarven som uppmärksammas i arbetet med konventionen är olika i sina uttryck, former och innehåll, men har det gemensamt att de fortfarande lever. Människor *gör* dem. I en del fall rör det sig om traditioner där det finns behov av att aktivt föra kunskap vidare från hand till hand, till nya utövare som vill ha kännedom om och träning i det som utövandet består av. Då kan insatser krävas för att uppmärksamma och underlätta detta – vilket inte innebär att förmedla någon exakt, eller ”korrekt”, form av kulturarvet, i den levande traditionen ligger också förändring. I andra fall handlar vidareförande i högre grad om en informell kunskapsöverföring, där nya utövare kontinuerligt kommer till, och även kontinuerligt förändrar traditionerna. Skulle intresset för en tradition försvinna, och inga nya utövare finna den betydelsefull så är det inte längre ett *levande* kulturarv, utan ett som blivit dokumenterat och bevarat som minne – vilket också är en form av tryggnadsåtgärd.

Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet framhåller människor som utövare och aktörer, detta möjliggör ett vidgat deltagande i arbetet och ligger i linje med de kulturpolitiska målen i Sverige. Genom att Sverige har ratificerat konventionen om de immateriella kulturarven har dessa också fått en annan status; det vidare arbetet kan leda till att ytterligare synliggöra och vidareföra vår kreativa mångfald av ritualer och traditioner, visor och berättelser, av teater, musik och dans, av handens och kroppens kunskaper. Konventionen kan öppna nya vägar till internationell samverkan och bli ett verktyg för att förstå och lära känna en dynamisk värld.

5. Slutord

Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet är fortfarande en ung konvention. Trots de långa diskussioner som föregick konventionstexten är tolkningen under ständig förändring och alla uppfattar inte texterna på samma sätt. Återkommande diskussioner kommer att föras under de närmaste åren och arbetet kommer förhoppningsvis att utvecklas efter de utvärderingar som Unesco har låtit genomföra. Institutet gör därför fortsatt bedömningen att arbetet i Sverige också bör vara öppet för förändringar.

Förteckningsarbetet är ett åtagande som Sverige efter ratificeringen av Unescos konvention om det immateriella kulturarvet ansvarar för. Detta ska förenas med en samtida syn på kulturarv som dynamiska och föränderliga och medvetenheten om att kulturarv kan användas för olika syften, exempelvis politiska och ekonomiska. Det är ingen lätt ekvation. Det finns flera utmaningar, inte minst när det gäller metodiska frågor: hur inkommande material kan behandlas på ett likvärdigt sätt, tolkningsföreträden, etiska frågor och lagring. Förteckningen ska vara flexibel och återspegla de immateriella kulturarvens dynamiska karaktär samt möjliggöra förändringar över tid.

Betydelsen av en fortsatt metoddiskussion kring förteckningsarbetet och det material som samlas in är stor. Flera frågor kommer att ställas under vägen och svaren måste sökas efter hand – och genom samarbeten med andra länder som ställs inför samma uppgift. En vision är att den svenska förteckningen kan utgöra en gemensam resurs som ökar mångfalden, delaktigheten och engagemanget samt lyfter fram och synliggör konventionens målsättning och inriktning – en växande kunskapskälla om levande traditioner i vår tid.

Från och med 2015 har institutets arbete övergått i ett löpande utvecklingsarbete. Institutet föreslår att en utvärdering genomförs efter fyra år, år 2018. Under denna period, i december 2017, ska också Sveriges första rapport till Unesco lämnas in till regeringen. Riksantikvarieämbetet menar att en utvärdering möjligen skulle kunna göras redan under 2017 för att tillsammans med Sveriges rapport till Unesco utgöra en bra grund för det fortsatta arbetet. Efter utvärderingen, oavsett när den genomförs, kan nya mål upprättas och eventuella justeringar av organisation och arbetsätt genomföras.